ХҒТАР 14.07.05

Р.К. Толеубекова
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: toleubekova@mail.ru)

Рухани жаңғыру жағдайында жасөспірімдерді адамгершілікке тәрбиелеу бағыттары

Аннотация. Мақалада қазіргі кезеңде жасөспірімдерге адамгершілік тәрбие беру бағыттары айқындалып, адамгершілік тәрбиенің үш белгісіне педагогикалық тұрғыдан талдау жасалған. Сонымен қатар, рухани жаңғырудың басты көрсеткіші адамгершілік тәрбиесі екендігі көрсетілген.

Түйін сөздер: адамгершілік, адамгершілік бағыт, адамгершілік тәрбиесі, рухани жаңғыру, жасөспірімдер тәрбиесі.

DOI: https://doi org/10.32523/2616-6895-2019-126-1-117-121

Қазіргі кезеңде Қазақстанда білім, тәрбие беру саласындағы саясаттың негізгі бағыттарының бірі – жастарды демократиялық өркениеттілік мемлекетте өмір сүріп, қоғамның жауапкершілік жүгін көтеруге дайын ерікті азаматтарды адамгершілік құндылығы жоғары, өзінің өмірін, өзінің іс-әрекетін адамгершілік заңдылыққа, адамгершілік мақсатына бағыттап тәрбиелеу.

«Болашаққа бағдар: «Рухани жаңғыру» Қазақстанның үшінші жаңғыру» атты мақаласында Елбасы арғы бергі дәуірлер тәжірибесі мен мемлекет құру үлгілерін саралай отырып жаны, жүрегі, ойлау кеңістігі әлемдік бәсекелестік жағдайында өмір сүруге бейім ұрпақ өсіріп, ұлт тәрбиелеу қажеттілігін күн тәртібіне қойғаны белгілі. [1]

Осы тұрғыдан қарастырғанымызда ұлттық идея проблемасы қоғамға қажетті әрі жеткілікті әр ұлттың өзіне тән менталдық құндылықтарды таңдап, іріктеумен байланысты. Олар:

- адамның білімділік деңгейі, атап айтқанда білімі, іскерлігі және дағдысы, қоғамның кең тармақты құрылымдағы еңбек және қоғамдық іс-әрекетке барлық қабілетімен толық араласуымен айқындалады;
- адамның тәрбие деңгейі тек білім арқылы ғана емес, жеке тұлғаның өмірдің мәнін ұғынуымен және өмірге деген қарым-қатынасты қалыптастыратын адамгершілік құндылықтарға сенім негізінде дүниетанымдық қасиеттер жүйесі арқылы белгіленеді;
- адамның даму деңгейі оның өзін-өзі үздіксіз дамыту қабілетімен және өзінің ақыл-ой, дене күш-қуатын өздігінен үнемі толассыз жетілдіруі қоғамның жаңа әлеуметтік мәдени жағдайымен анықталады. [2]

Міне, осы ретте өркениеттілікке бет бұрған мектептің стратегиялық бағыты – адамзат баласының мәдени құндылығымен қарулану арқылы, адами ізгі қасиеттерге тәрбиелеу болып табылады.

Бағамдап қарасақ адамгершіліктің даму тарихы адамгершілік қасиет-сапалардың, адамгершіліктің, ой-пікірлердің прогресі бірқалыпты, бірізді болмайтын процесс екенін байқаймыз. Бұл процесс қарама-қайшылығы мол өзінің дамуында жақсылық пен жамандық, залымдық пен мейірімділік т.б. ұғымдар жай ғана өзгермегенін, қоғамның құқықтарымен сабақтасып жатқанын көреміз. Адамдар өмір, тіршілік барысында әлеуметтік, құқықтық мәселелерде бір адамгершілік проблеманы шешіп үлгермей жатып, екінші бір жаңа,

бұрын ойламаған мәселелерді шешуіне кез болады. Адамгершіліктің өзгеруінде оның үнемі жоғары деңгейге көтерілуінің байқалып отырғандығы, адамгершілік процестің негізгі көрсеткіштері жеке тұлғаның рухани, әлеуметтік жетілуіне ықпал жасайтын үдерес екендігінде.

Жалпы әлеуметтік прогресс адамгершіліктің дамуына, оның бір деңгейден екінші деңгейге алға қарай жылжуына себепші болады. Тарихта өмір сүрген әрбір ұрпақ бір-бірінен ауысу кезеңінде алдыңғы қатарлы ой-пікірлердің нәтижесінде жаңа адамгершілік сана, жаңа ойдың қалыптасуына қолайлы мүмкіндіктер туып, жеке тұлғаның рухани жетілуіне ықпал жасап отырады. Әрбір жаңа тарихи сатыда адамгершіліктің дамуы, толғағы жеткен адамзаттық проблемаларды шешуге және жеке тұлғаның ішкі жан дүниесін байытуға ықпал жасайды да, адамгершілік прогрестің күрделі диалектикалық түрде өрістеуін, адамның тарихты жасаушы екенін, оның адамдық санасының бастау көзі болады.

Дегенмен, қазіргі әлеуметтік-мәдени ортаның өзгермелі жағдайы, көптеген жасөспірімдерде адам өмірінің құндылықтары туралы теріс көзқарастың, түсініктердің туындауына себепші болып отыр.

Мәселен, ересектер арасында да, жасөспірімдер ортасында да дүниеге қызығушылық, материалдық байлыққа, ақшаға, оңай олжа табуды ойлайтындар да баршылық. Бұл туралы Абай кезінде:

Жастықта бір күлгенің бір қарарлық,
Күлкі баққан бір көрер бишаралық.
Әуелі өнер ізделік қолдан келсе,
Ең болмаса еңбекпен мал табалық. [3] -деп, өнерге адал еңбек етуге шақырса, енді бірде:

керек іс бозбалаға –талаптылық,
Әртүрлі өнер, мінез, жақсы қылық.
Кейбір жігіт жүреді мақтан көйлеп,
Сыртқы пысық келеді. Көзге сынақ – дегені [4]

Жақсы мінез, сүйкімді қылық, еңбек ету, өнерге құмарту, рухани дамудың, көрсетілген толымды адам болудың басты көзі және өсиеті ғасырларға кететін тағылым және рухани жаңғырудың өзегі.

Жоғарыдағы айтылғандарды жинақтай келе адамгершілік тәрбиесін педагогикалық ұғым ретінде оның мәніне, мазмұнына қазіргі кезеңде мынадай үш белгімен анықталады деп болжамдаймыз: бірінші – әлеуметтік мәдени бағдарға бағытталған мақсаттылық; екінші – әлеуметтік-мәдени құндылық процесінің барысына сәйкестік; үшінші – белгілі, арнайы ұйымдастырылған жүйенің ықпалының болуы.

Адамгершілік тәрбиенің әлеуметтік-мәдени бағдарға бағытталған мақсаттылық белгісі. Адамгершілік тәрбие әлеуметтік мәнділігімен қоғам дамуының және өмірдің ең негізгі шешуші факторы. Ал, әлеуметтік көзқарас тұрғысынан алғанда тәрбие болашақ ұрпақты мақсаттылықпен әлеуметтік ортаның қазіргі шынайы шындық жағдайына және болашақ қоғам өміріне дайындау. Мұнда мемлекеттік және қоғамдық құрылымдардың арнайы жасалуымен, олар тарапынан үнемі жүргізілетін жаңа талаптармен жүзеге асырылып, бақылауда болады. Мәселен, қазіргі кездегі мектеп, бағдарлы мектептер, мемлекет қаржысындағы және жеке мектептердің, оқушылардың дербес дамуына, олардың ынта-ықылас ерекшелігіне байланысты арнайы мектептердің т.б. кеңінен ашылып, баланың тұлғалық тұрғыдан өзінің «Мен» деген түсінігін қалыптастыруда тұлғаның қажеттілігі мен қабілетін, өзін-өзі дамытуын мақсаттылықпен іске асыруға ықпал ететін мүмкіндіктердің жасалуы тәрбиенің әлеуметтік-мәдени бағдар белгісін айқындайды.

Адамгершілік тәрбиенің әлеуметтік-мәдени құндылық процесінің барысына сәйкестігі деп есептелген екінші белгісін әлеуметтік, педагогикалық тұрғыдан

қарастырғанымызда жасөспірімді жалпыадамзаттық құндылыққа негіздей отырып тәрбиелеу, осы заманғы өркениеттілік мәдениет, ұлттық мәдениетпен кіріктіре қабылдауы, оның жалпыадамзаттық ізгіліктерді қатар игеруімен сипатталады. Осы ретте тәрбие жалпыадамзаттық мәдениеттің негізгі бір құрамды бөлігі болғандықтан, адам баласы тарихында ғасырлар бойы жинақталған мәдени құндылықтарды біртіндеп тануы, меңгеруі оның қазіргі заман мәдениетіне түбегейлі араласуы жасөспірімнің қоғам дамуына лайықты қалыптасқан субъект болуымен анықталады.

Адамгершілік тәрбиенің үшінші белгісі – арнайы ұйымдастырылған жүйенің ықпалы. Мұнда жасөспірімнің психологиялық, әлеуметтік өзгерістермен байланыстылығы, әсіресе, нарық экономикасының сұранысынан туындаған талаптар жасөсіпірімнің көп жағдайда өзін-өзі билей алуымен, өзін-өзі дамытуымен, өзін-өзі жетілдіруімен, өзіне-өзі бұйрық бере алатын қасиеттерінің жетілуімен сабақтастықта айқын көрінеді. Мұның өзі арнайы ұйымдастырылған жүйе белгісінде тәрбие тар шеңберде емес, қазіргі қоғамның планетарлық өркениеттілік сипатынан туындайтын нарық қатынасы, бизнестік қатынастарға негізделген және халықаралық, еларалық, ұлттық, мәдени қарым-қатынастар ұлттық, аймақтық және әлемдік деңгейде жүргізілуі талап етіледі. Бұл жүйе кәсіби біліктілігі жоғары педагог, мұғалімдердің оқу тәрбие процесін, тәрбиелік мақсаттағы іс-әрекеттерін барлық деңгейде жаңа ғылыми бағытта қайта қарау, жетілдіру және тәрбие технологиясын, пайдаланатын педагогикалық материалдарды жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде «ашық қоғам» жағдайына сай өзара ынтымақтастық негізде құруымен қоғам алдындағы азаматтық, мамандық жауаптылығымен айқындалады.

Жоғарыдағы аталған белгілер жеке тұлғаның жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде тұтас толымды тұлға ретінде қалыптасауы үшін, барлық жүргізілетін тәрбиелік үдерес, философиялық, психологиялық, педагогикалық ғылымдардың жаңа тұжырымдамаларына байланысты болуы керек. Сонымен қатар, бұл үдерес педагог мамандардың жоғары деңгейдегі кәсіби іс әрекеті оқу-тәрбие үдерісінің әлеуметтік-психологиялық табиғатымен жан-жақты байланысты болуымен және өзара сәйкестілік жағдайында құрылғанда ғана жоғары тәрбиелік нәтижеге ие бола алады. Өркениетке бағыт алған еліміздің тарихи, дәуірлік стратегиясын Қазақстан Республикасының президенті «Қазақстан-2030» Қазақстан халқына жолдауында айқындап көрсеткен. Бұл жолдауында Қазақстан Республикасының болашаққа бағытталған жаңа моделі жаңа мемлекетті құрудың, жаңа нарық экономикасын, жаңа демократияның даму дәуіріне байланысты стратегиялық мақсаттар, болжамдар және жобалар айқындалған.

Бүгінгі күнде ұлттық бірлік және ұрпақтар сабақтастығы, халықтардың өзара ынтымақтастығы, мемлекеттің тұтастығын сақтауға бағытталған міндеттер жеке тұлғаның рухани-адамгершілік тұрғыдан қалыптасуын қамтамасыз етудің басымды кепілі болып саналады. Осыған байланысты мектептегі тәрбие жүйесінде мына болжамдар ескерілуі керек:

- мектеп тәрбиесі жалпыадамзаттық құндылыққа бағытталуы;
- әрбір оқушының тұлғалық қалыптасуына мән беру;
- тәрбие жұмысының жаңа, тиімді әдіс жолдарын пайдалану;
- тәрбие үдерісін әлеуметтендіру, демократияландыру, гуманитарландыру, дифференциялау және дербестендіру;
- тәрбиені еркіндікке бағыттау;
- тәрбиелік мәдени орта, кеңістік құру;
- әр саладағы мекемелермен, ұйымдармен, бірлестіктермен педагогикалық, психологиялық, экнономикалық байланыс орнату;
- шетел елшіліктерімен байланыс жасау;
- тәрбиенің өзегінде тұратын мұғалім баланың ішкі жан дүниесін түсінетін, балаға

шыдамдылықпен қарайтын, жігерлі, үнемі қуаныш тудыра алатын жаңалыққа құмар тұлға болуға өзін-өзі тәрбиелеу;

- нарық экономикасына байланысты оқу тәрбие үдерісінің мақсаты, мазмұны, әдіс-тәсілдері мектептің барлық пәндері бойынша нарық экономикасының бәсекелігіне жауап бере алатындай құру. [5] Осы бағытта мұғалімдер өздерінің білімдерін, іскерлігін шығармашылықпен жетілдіру керек.

Жоғарыда аталған пайымдаулар жаңа әлеуметтік-мәдени жағдайда жасөспірім балаларға адамгершілік тәрбие берудің болжамы болып есептеледі. Осы тұрғыдан келгенде жаңа әлеуметтік–мәдени жағдайда оқушыларға адамгершілік тәрбие берудің тұтас сипаттамасын өзара бір-бірімен байланысты үш блок тұрғысынан қарастыруды ұсынып отырмыз:

- адамгершілік тәрбиесі мемлекеттік құндылық екендігі;
- адамгершілік тәрбиесі қоғамдық құндылық екендігі;
- адамгершілік тәрбиесі жеке тұлғалық құндылық екендігі.

Сондықтан XXI ғасырда әрбір оқушы мектепте барлық өмір сүру барысында үнемі оқу, үнемі өздігінен білім алу, өзін-өзі үнемі жүйелі жетілдіру, өзінің жеке тұлғалық қабілеттерін дамытуы, өмірдің барлық саласында ауқымды түрде педагогикалық идеяның таралуы, қоғамды педагогикаландыру міндеттерін жүзеге асырумен байланысты болады. Болашақтың ең күрделі міндеті жеке тұлғаны адамгершілік тұрғыдан жетілдіру. Қоғамның рухани жаңғыруында әрбір оқушының тұлғалық дамуы – оның білімі, біліктілігі, дағдысы, дүниетанымы және мінез-құлқының басымдылығы сайып келгенде қоғамның экономикалық, адамгершілік, рухани потенциалымен тұтастай алғанда қоғамның өркениеттілігіне байланысты.

Әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру. Қазақстан Республикасы президентінің ресми сайты, 12 сәуір 2017 ж. [Электрондық ресурс]. URL: www.akorda.kz
2. Толеубекова Р.К. Оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеуде жаңа әлеуметтік-мәдени саланың мәні. - Астана, 2001.
3. Абай. Энциклопедия. – Алматы: Атамұра, 1995.
4. Абайдың дүниетанымы мен философиясы. // Жауапты ред. Нысанбаев.Ә. – Алматы: Ғылым, 1995.
5. Бейсенбаева.А.А., Төлеубекова.Р.К., т.б. Ұлттық тәрбие негіздері. – Алматы, 2010.

R.K.Toleubekova
L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Directions of moral education of adolescents in the conditions of spiritual revival

Abstract: The article defines the directions of moral education of adolescents in modern conditions, and three features of moral education are analyzed from a pedagogical point of view. In addition, it is proved that moral education is the main support of spiritual revival.

Key words: morality, moral direction, moral education, spiritual revival, education of adolescents.

Р.К.Толеубекова
Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева,
Нур-Султан, Казахстан

Направления нравственного воспитания подростков в условиях духовного возрождения

Аннотация: В статье определены направления нравственного воспитания подростков в современных условиях, и проведен анализ трех признаков нравственного воспитания с педагогической точки зрения. Кроме того, доказано, что нравственное воспитание является главной опорой духовного возрождения.

Ключевые слова: нравственность, нравственное направление, нравственное воспитание, духовное возрождение, воспитание подростков.

R.K.Toleubekova
L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Directions of moral education of adolescents in the conditions of spiritual revival

Abstract: The article defines the directions of moral education of adolescents in modern conditions, and three features of moral education are analyzed from a pedagogical point of view. In addition, it is proved that moral education is the main support of spiritual revival.

Key words: morality, moral direction, moral education, spiritual revival, education of adolescents.

References

1. Nazarbaev.N.A. Bolashakka bagdar: Ruhani zhangyru. [Looking to the future: the modernization of public consciousness], Kazakhstan Respublikasy prezidentinin resmi sajty [Official website of the President of the Republic of Kazakhstan], 12 april 2017 [Electronic resource]. Available at: www.akorda.kz
2. Toleubekova.R.K. Okushylardy adamgershilikke tarbieleude zhana aleumettik-mədeni salanyn məni [The essence of the new socio-cultural sector in the moral education of students] (Astana, 2001).
3. Abaj. Jenciklopedija [Abai. Encyclopedia] (Atamura, Almaty, 1995).
4. Abajdyn dunietanymy men filosofijasy [Abai philosophy and worldwiew]. Executive editor Nysanbaev A. (Gylym, Almaty, 1995).
5. Bejsenbaeva.A.A., Toleubekova.R.K., t.b. Ulttyk tarbie negizderi [Fundamentals of national education] (Almaty, 2010).

Автор туралы мәлімет:
Толеубекова Р.К. – п.ғ.д., Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» кафедрасының профессоры, А.Янушкевич көшесі 6, Нұр-Султан, Қазақстан.
Toleubekova R.K. - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of Social Pedagogy and Self-Knowledge, L.N.Gumilyov Eurasian National University, A.Yanushkevich str. 6, Nur-Sultan, Kazakhstan.